

Journal iranian political sociology

Vol. 4, No. 1, Spring 2021

Abstract

The location of Cyprus in the Mediterranean Sea and its proximity to the western regions of the Levant, particularly Jerusalem, as well as its proximity to European countries such as Byzantine, the neighboring Residents of Cyprus with the Christians, caused the country's fate to be linked to the Crusader wars. Cyprus left. This study deals with the role of Cyprus economically, politically and military in the crusading wars and the effects of these wars on Cyprus by historical and analytical research method. Cyprus appears to have played a major role in the relief and support of the Crusaders during the Crusader Wars, and the crusading wars have had significant impacts, especially after the Third Crusade and the occupation of the island by Richard Shirdel, in political, religious and economic fields.

واکاوی تأثیرات اجتماعی فتح عثمانی بر جامعه قبرس

آمنه باقری^۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۲/۲۰

چکیده

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۳/۲

عثمانی‌ها یکی از قبایل ترک بودند که به خدمت سلجوقیان روم درآمد و یک امیر نشین در آسیای صغیر تأسیس کردند و از آغاز قرن هشتم/چهاردهم این امیرنشین گسترش یافت و به مرور به امپراتوری بزرگی تبدیل شد که سرزمینهای متعلق به آن در آسیا، اروپا و آفریقا قرار داشت. این دولت یکی از پایدارترین دولت‌های مسلمان است که حدود شش قرن توانست بخش عمده‌ای از سرزمینهای اسلامی را متحد سازد. از ویژگی‌های مهم این دولت فتوحات گسترده و وسعت جغرافیایی آن است. یکی از فتوحات عثمانی در دریای مدیترانه جزیره قبرس بود که سه قرن حاکمیت مسلمانان را به دنبال داشت. حاکمیت عثمانی در این جزیره تأثیرات و تحولات مهمی در حیات سیاسی، اقتصادی، مذهبی و اجتماعی بر جامعه قبرس به جا گذاشت که نشان از حاکمیت و حضور مسلمانان در این جزیره دارد. این مقاله بر آن است تا با بررسی تحولات ایجاد شده بر قبرس پس از فتح عثمانی بخشی از تأثیرات اجتماعی بر جامعه قبرس را روشن سازد.

واژگان کلیدی:

قبرس، امپراتوری عثمانی، فتوحات عثمانی

قبرس جزیره ای است که در شرقی‌ترین قسمت دریای مدیترانه قرار گرفته است. در دوره اسلامی این جزیره برای اولین بار در زمان خلافت عثمان بن عفان از سوی سواحل شام مورد حمله قرار گرفته و توسط مسلمانان فتح شد و بار دیگر در قرن نهم/ پانزدهم توسط ممالیک برجی حاکمان مسلمان مصر، خراجگزار دولت اسلامی شد. این جزیره برای سومین بار در زمان عثمانی‌ها در سال ۱۵۷۱/۹۷۹ از سوی آسیای صغیر مورد هجوم قرار گرفت و به مدت سه قرن تحت حاکمیت آنها در آمد. قبرس در طول تاریخ پر فراز و نشیب خود تحت تأثیر حاکمانی که این جزیره را در تصاحب خویش داشته‌اند تغییر و تحولات بسیاری به خود دیده است. حاکمیت عثمانی نیز پس از تصرف این جزیره موجب تحولات بسیاری در قبرس شد. این پژوهش در صدد آن است تا با بررسی تحولاتی که فتح عثمانی در قبرس به جای گذاشته به تأثیراتی که در زمینه اجتماعی در جامعه قبرس ایجاد شده است بپردازد و در جهت پاسخگویی به این سؤال‌ها برآید:

- ۱- ورود عثمانیان به قبرس چه تحولات اجتماعی در بر داشت؟
- ۲- آیا این تأثیرات اجتماعی پس از پایان حاکمیت مسلمانان باقی مانده است؟

اوضاع اجتماعی قبرس پیش از فتح عثمانی

اکثریت ساکنان قبرس از دیرباز از نظر زبان و فرهنگ و نهادهای اجتماعی یونانی و از نظر مذهبی ارتودوکس بوده‌اند. در هزاره دوم پیش از میلاد موجی از مهاجران شهر مسین^۱ در یونان قدیم، وارد قبرس شدند که سکونتگاههای مهم آنها انکومی^۲ در آلسیای سابق و سالامیس^۳ بوده است.^۴ شاید همین امر که یونانیان جزء اولین مهاجران و ساکنان این جزیره بوده‌اند از دلایلی است که میان این همه رفت و آمد فرهنگها و تمدنها و ملیتهای مختلف و علیرغم اینکه یونان در میان سرزمینهای اطراف این جزیره دورترین مسافت را با قبرس دارد، بیشترین تأثیر را در قبرس داشته‌اند و زبان یونانی به عنوان زبان رسمی و مادری اکثریت آنها به شمار می‌رود. از سویی در سال ۳۳۰ م هنگامی که امپراتور کنستانتین^۵ پایتخت خود را به بیزانس^۶ انتقال داد و امپراتوری بیزانس را تأسیس کرد، قبرس از نظر اداری بخشی از امپراتوری روم شرقی شد.^۸ این سلطه بیزانس تا اواخر قرن ششم/دوازدهم ادامه داشت و طبقه حاکم جامعه، یونانیها بودند اما در این زمان اتفاقی رخ داد که باعث شد اوضاع اجتماعی یونانی‌ها برای چندین قرن تغییر کند. در جریان جنگ سوم صلیبی (۵۸۸-۱۱۹۲/۵۸۵-۱۱۸۹) در سال ۱۱۹۱/۵۸۷ ریچارد شیردل پادشاه انگلستان که سر راه بیت‌المقدس به قبرس آمده بود، این جزیره را تصرف کرد.^۹ ریچارد پس از تصرف جزیره از

^۱ - Mycenian

^۲ - Enkomi

^۳ - Alasia

^۴ - Salamis

^۵ - Tofallis, K, ۲۰۰۲, A History of Cyprus, London, The Greek Institue, ۱۹.

^۶ -Constantine

^۷ -Byzantium

^۸ -Tofallis, A History of Cyprus, ۴۰.

۹- ابن‌واصل، جمال‌الدین محمد بن سالم، ۱۳۸۲، تاریخ‌یونان ترجمه مفرج‌الکروب‌فی‌تاریخ بنی‌ایوب، تصحیح جمال‌الدین الشیال، ترجمه پرویز آتابکی، تهران، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۵/۲.

یونانیان مالیاتی به میزان پنجاه درصد از کل اموال گرفت و تمام قلعه‌های جزیره با سربازان لاتینی پر شد. او دو تن انگلیسی به نام ریچارد کامویلی^۱ و رابرت تورنهامی^۲ را تا اتخاذ تصمیم نهایی در باب سرنوشت قبرس، در رأس امور اداری و قضایی آن گماشت. رانسیمان معتقد است که تسخیر قبرس توسط فرنگیان برای یونانیان گران تمام شد چرا که صلیبی‌ها آماده بودند ایالتی ارتدوکس مذهب را در سلطه‌ی خویش در آورند و به جهاد علیه امپراتوری بیزانس جامه‌ی عمل بپوشند.^۳ با تصرف قبرس به دست ریچارد شیردل دوران بیزانسی قبرس پایان یافت و دوران لاتینی آن آغاز شد. البته پیاده شدن ریچارد در قبرس اولین برخورد قبرسی‌ها با فرنگیها نبود بلکه در زمان امپراتور ژان دوم^۴ (۵۳۸-۱۱۴۳/۵۱۲-۱۱۱۸) اهالی تل حمدون از ارمنستان صغیر به قبرس منتقل شدند و در سال ۱۱۴۸/۵۴۳ زمان امپراتور مانویل کامتنوس (۵۷۶-۱۱۸۰/۵۳۸-۱۱۴۳)^۵ در دو جزیره قبرس و کرت امتیازاتی به تجار ونیزی اعطا شد و زمینه‌ی نفوذ لاتینی‌ها در جزیره فراهم گشت.^۶

پس از خروج ریچارد از قبرس نمایندگان وی، کامویلی و رابرت تورنهامی به سختی توانستند مانع از بروز شورش شوند و از سویی نشانه‌های نارضایتی مشاهده می‌شد.^۷ دوره حکومت انگلستان بر جزیره کوتاه بود و ریچارد قبرس را به بهای صد هزار بیزانسی به پاسبانان معبد^۸ فروخت.^۹ هنگامی که سواران معبد نتوانستند مبلغ مورد نظر را بپردازند این جزیره به گی لوزینیانی واگذار شد و گی یک پادشاهی فئودال در قبرس پایه گذاری کرد.^{۱۰}

با فروش قبرس به خاندان لوزینیان، قبرس عملاً تحت سیطره‌ی یک خاندان فرانسوی (۸۹۴-۱۱۹۲/۵۸۸-۱۴۸۹) در آمد و این سیطره تا سه قرن بر سر قبرسی‌ها سایه افکند. اولین تحولی که به دنبال جنگ سوم صلیبی و ورود خاندان لوزینیان در قبرس ایجاد شد، در زمینه اوضاع اجتماعی بود. اوضاع اجتماعی قبرس در هنگام ورود لوزینیان بسیار رقت انگیز بود. از سویی حکومت استبدادی و ستمگرانه ایزاک حاکم پیشین قبرس و به دنبال آن قتل عام نیکوزیا توسط سواران معبد بر مردم فشارهایی را تحمیل کرده بود. در قبرس املاک دولتی به طور گسترده افزایش یافته بودند زیرا ایزاک بسیاری از زمینها را مصادره و ضبط کرده بود.^{۱۱} با ورود خاندان لوزینیان این وضعیت آنها تغییر نکرد بلکه بدتر از گذشته شد. گی لوزینیان^{۱۲} (۵۹۰-۱۱۹۴/۵۸۸-۱۱۹۲) اولین پادشاه این خاندان در قبرس یک نظام فئودالی تأسیس کرد و زمینهای قبرس میان بارونها و شوالیه‌ها تقسیم

^۱-Richard of comville

^۲-Robert of Turnham

^۳-رانسیمان، استیون، ۱۳۶۰، تاریخ جنگهای صلیبی، ترجمه منوچهر کاشف، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۶/۳-۲.

^۴- JohnII Comnenus

^۵-Manuel comnenus

^۶-Hill, G., ۱۹۴۹, A History of Cyprus, Cambridge at the university press, ۳۰۵-۳۰۶.

^۷-رانسیمان، تاریخ جنگهای صلیبی، ۷۴/۳.

^۸ - *Knights Templars*

^۹-عثمان، احمد، ۱۹۹۷، تاریخ قبرص، القاها: بی‌نا، ۱۴۸.

^{۱۰} - Cyprus., ۱۹۶۲, In *Encyclopedia Britannica*, Chicago and London: Geneva, (vol.۶, pp.۹۳۱-۹۳۵)

^{۱۱} - New Man, P., ۱۹۴۰, *A Short History of Cyprus*, London, Long Mans, Green and co. LTD, ۱۰۵.

^{۱۲} -guy de Lusignan

گردید. طبقه‌ی حاکم به زبان فرانسوی و اکثریت مردم به زبان یونانی سخن می‌گفتند و بدین ترتیب یونانیها که طبقه حاکم جامعه بودند به طبقه فرو دست و بردگان لاتینی‌ها تبدیل شدند.^۱ طبقه مالک و نجبای پادشاهی جدید شامل ۳۰۰ نجیب‌زاده و ۲۰۰ سلحشور بود و گی به آنها زمینهایی واگذار کرد. عده‌ی دیگر شهرنشین‌هایی بودند که عمدتاً از تجار و صنعتگران تشکیل شده بودند و گروه دیگر افرادی بودند که به دنبال جنگهای صلیبی از اروپا آمده بودند تا از طریق صنعت و تجارت زندگی خود را بگذرانند.^۲ او عده‌ی زیادی از فرانکها را که از فلسطین رانده شده بودند در قبرس جای داد و در حقیقت کانون شرقی لاتینی را که صلاح‌الدین ایوبی برهم زده بود دوباره در قبرس در دل امواج دریا گرد آورد.^۳

فتح جزیره از ابعاد مختلف با دیگر متصرفات صلیبی‌ها تفاوت داشت. فتح قبرس اولین گام در تسلیم امپراتوری روم شرقی به صلیبی‌ها بود که پانزده سال بعد در جنگ چهارم صلیبی با فتح قسطنطنیه توسط صلیبی‌ها تکمیل شد. اشغال قبرس آغاز یک حاکمیت توسط قدرتهای غربی برای حدود چهار صد سال بود و مقدمه‌ای شد برای پایه‌گذاری سیستم فئودالی نورمانها و سیطره کلیسای کاتولیک در جزیره که پیش از آن وارث یونانی‌ها و از نظر مذهبی پیرو مسیحیت ارتودوکس بود.

فتح قبرس توسط مسلمانان و تأثیرات اجتماعی آن بر قبرس

۱- الغای سیستم فئودالی

عثمانی‌ها پس از فتح قبرس نظام فئودالی را کنار گذاشتند و قبرسی‌ها پس از قرن‌ها که برده‌ی اربابان فئودال خود بودند و خود نیز جزئی از اموال آنها به شمار می‌آمدند اکنون صاحب زمینهای خود شده و مالیات پرداز شدند.^۴ شاید این مهمترین تحول اجتماعی باشد که قبرسی‌های یونانی‌ها در انتظار آن بودند و این دلیلی بود که قبرسی‌ها از فاتحان عثمانی استقبال کردند. به گفته کین‌راس عثمانیها در بدو ورود رفتار به ویژه مساعدی را در پیش گرفتند و قبرسی‌ها را برای مدت مشخصی از پرداخت مالیات معاف کردند، در درگیریهای عثمانی‌ها روستاییان یونانی تمایلی به جنگیدن برای اربابان لاتین خود نشان ندادند و ترجیح دادند با تأمین مواد غذایی و اطلاعات درباره‌ی اوضاع جزیره با عثمانیها همکاری کنند. بسیاری از آنها که به کوهها پناه برده بودند به سهولت به بازگشت و تبعیت از فاتحان راضی شدند.^۵

از سال ۱۸۵۷/۱۲۷۳ مجموع زمینهای موجود در قبرس به چند گروه تقسیم شدند. زمین‌هایی که توسط لاتینی‌ها ترک شد به عنوان «ارض مملکت»، زمینهایی که مسلمانان در آن سکونت یافتند «اراضی عشریه» و اراضی غیر مسلمانان «اراضی خراجیه» نام گرفت.^۶ در دوره عثمانی اراضی به طور عمومی سلطنتی یا میری بود اما کشاورزان قبرسی می‌توانستند آن را به تملک خود در آورده یا به فرزندان‌شان به ارث بگذارند به شرط این که در ابتدا مبلغی از مال به عنوان «رسم» به اضافه‌ی مبلغ اجاره‌ی سالانه

^۱ - Tofallis, A *History of Cyprus*, ۵۲.

^۲ - New Man, *A Short History of Cyprus*, ۱۰۶.

^۳ - گروسه، رنه، ۱۳۳۸، جنگهای صلیبی، ترجمه علی‌اصغر تسنیم، تهران، موسسه مطبوعاتی علمی، ۱۰۶.

^۴ - NewMan, *A Short History of Cyprus* ۱۷۲.

^۵ - کین‌راس، لرد، ۱۳۷۳، قرون عثمانی (ظهور و سقوط امپراتوری عثمانی)، ترجمه پروانه ستاری، تهران، انتشارات کیهان، ۲۷۴.

^۶ - Bagiskan, T., ۲۰۰۹, *Otman, Islamic and Islamised Monument*, Translator Thomas A. Sinclair, Nicosia, Turkish Education Foundation, ۴.

پپردازند. به این ترتیب کشاورزان قبرسی به مستأجرین زمینهای زراعی تبدیل شدند که البته به معنای حقیقی در مالکیت هیچ یک از آنها نبود و این اجحاف نظام عثمانی نسبت به بهره کشی لاتینی‌ها که کشاورزان را به عنوان برده به کار می‌کشیدند، به مراتب بهتر بود.^۱ برخی نویسندگان غربی معتقدند که در این دوره حکومت الیگارشسی (اشراف‌سالاری) نظامی عثمانی جایگزین الیگارشسی ونیزی‌ها در یک نوع متفاوت شده و یک نوع جدید از سیستم فئودال تأسیس شد.^۲ شاید این نظر به این خاطر باشد که در قبرس بیشتر مقامات حکومتی عثمانی از جمله رئیس دفترداری خزانه و امین تیمار از میان فرماندهان و سربازهای پیاده نظام گارد عثمانی یعنی ینی‌چری‌ها انتخاب می‌شدند.^۳ اما چیزی که نمی‌توان از کنار آن به سادگی عبور کرد این است که در این دوره قبرسی‌ها که پیش از این به عنوان بردگان لاتینی‌ها به حساب می‌آمدند و جایی در حکومت نداشتند، توانستند در داخل ادارات نظام حکومتی جدید راه یابند و سعی کردند تا با به دست گرفتن مناصب بالای اداری دوباره سیطره یونانی‌ها بر جامعه را از سر گیرند. از سویی نظام عثمانی آنها را آزاد کرد و توانستند از یک مکان دیگر نقل مکان کنند و از حومه به شهرها بیایند.^۴

یکی از مناصبی که در زمان عثمانی‌ها در دست یونانیها بود منصب مترجمی بود که آنها در گردآوری مالیات نیز نقش داشتند، مترجم سرای حاکم، یک یونانی مسیحی بود که توسط سراسقف نامزد می‌شد تا به عنوان یک واسطه میان جمعیت مسیحی و حاکم عمل کند. او از موقعیت مهمی برخوردار بود و اسقفها برای هر مورد مالیات سرانه یا خراج مبلغ ۴ قروش به مترجم می‌پرداختند. قبرس تنها ایالت ترکی بود که در آن اسقفها به عنوان حاکمان محلی مردم عمل می‌کردند و این قدرت برای ربع قرن غیر قابل منازعه بود. مسیحیان و مسلمانان به اسقفها به عنوان حاکمان واقعی جزیره می‌نگریستند.^۵ برخی معتقدند که اشتباه است که بگوییم مترجم از دربار فرمان می‌گرفت بلکه او نماینده‌ی مستقیم اسقفها بوده است همان کسانی که آماده بودند تا در صورت تخلف از فرامین آنها، مترجم را عزل کنند. او در تمام معاملات نماینده اسقفها بود نه به خاطر صلاحیت معنوی آنها بلکه به خاطر این که آنها حاکمان واقعی بر مردم بودند.^۶ سراسقف نیکوزیا که عنوان وکیل الرعایا گرفته بود و وظیفه حمایت از مردم مسیحی را به عهده داشت، در کمال قدرت با حاکمیت در آمیخته بود و او نه تنها مستقل از محصل بود بلکه عموماً در عزل و نصب محصل‌ها دخالت داشت. سراسقف از کاخ خود بر تمام جزیره حکومت می‌کرد و کارمندان او در تمام نواحی پراکنده بوده و مقدار مالیات سالانه را تعیین می‌کردند و برای وزیر اعظم یا خزانه امپراتوری می‌فرستادند. روحانیت ارتدوکس چنان قدرتی کسب کرده بود که ترکهای مسلمان و یونانی‌ها هر دو سر اسقف را به چشم یک حاکم واقعی می‌دیدند.^۷ برخی دیگر از منابع مسیحی نیز می‌گویند که قدرت سراسقف و مترجم یونانی به سرعت افزایش یافت به طوری که بین سالهای ۱۷۸۵-۱۸۲۰/۱۱۹۹-۱۲۳۵ آنها حاکمان واقعی جزیره بودند.^۸

^۱-عثمان، تاریخ قبرص، ۱۶۳.

^۲- Papadopoulos, T., ۱۹۶۵, *Social and Historical Data*, Nicosia, Zavallis Press, ۳۲.

^۳-عثمان، تاریخ قبرص، ۸-۱۶۶.

^۴-همان، ۱۶۳.

^۵-Newman, *A Short History of Cyprus, 188*.

^۶- Luke, H., ۱۹۸۹, *Cyprus Under the turks*, London: C. Hurst & Co. (Publisher) Ltd, ۸۰.

^۷- Luke, *Cyprus Under the turks*, ۱۲۷.

^۸-Jurgen Albrecht, P., ۱۹۹۴, *Cyprus*, London, Havellia, ۱۰۸.

در قبرس در دوره تنظیمات در امپراتوری عثمانی^۱ در سال ۱۸۳۹/۱۲۵۵ برای اداره‌ی حکومت، دیوانهای ایالتی و ولایتی تشکیل شد. دیوان ایالتی در نیکوزیا و شش دیوان ولایتی یا ناحیه‌ای در نواحی مختلف جزیره سازماندهی شد. این دیوانها که متشکل از اعضای مسلمان و مسیحی بودند، تحت نظارت رهبر محلی اداره می‌شدند.^۲ این دیوان تشکیل شده بود از چهار نماینده از میان مسلمانان ترک، سراسقف، سه نفر قبرسی یونانی، یک نماینده ارمنی و نماینده‌ای از مارونی‌ها.^۳ حکومت محلی در شش ناحیه (قائم‌مقام لیک) جریان داشت که به حاکمان محلی «قائم‌مقام» می‌گفتند. در این قائم‌مقام‌لیک‌ها مجلس اداره یعنی همان دیوان وجود داشت. اعضای این مجلس توسط مردم، اما اعضای اداری توسط حاکم انتخاب می‌شدند. افراد انتخاب شده در شهرها شامل سه یونانی و سه ترک همه بومی جزیره بودند.^۴

به طور کلی قبرسی‌ها در این زمان از هویت اجتماعی بالایی برخوردار شدند به طوری که آنها نه تنها توانستند به ادارات دولتی راه یابند بلکه در دیوان اداره شهر نیز حضور داشته و در حکومت نیز سهیم شدند. با وجود اینکه مسلمانان فاتحان جزیره بودند مثل دیگر حکومت‌های غالب گذشته با مردم مسیحی قبرس رفتار نکردند و آنها به راحتی در کنار مسلمانان زندگی می‌کردند. شاید یکی از دلایلی که عثمانی توانست مدت سه قرن در قبرس دوام بیاورد همین امر بود که قبرسی‌ها خود در امر حکومت شرکت داشتند.

۲- ورود عنصر نژادی ترک در جامعه قبرس

در سال ۱۵۷۱/۹۷۹ اولین سرشماری عمومی به نام تحریر برای آگاهی از جمعیت، مشاغل و املاک و دارایی‌ها انجام شد و نتیجه‌ی آن توسط سینا پاشا برای سلطان سلیم فرستاده شد و او به اسکان فوری جزیره پیشنهاد داد.^۵ رونالد جنینگز می‌گوید ونیزیها نیز در مورد کاهش جمعیت جزیره نگران بودند و مدت طولانی برای سکونت جدید تشویق می‌کردند. خشکسالی‌های طبیعی، زلزله، بیماری‌های واگیر مثل طاعون و مالاریا و ملخ‌ها و... از عوامل کاهش جمعیت بوده است. کاهش محسوس جمعیت در قرنهای هشتم/چهاردهم و نهم/پانزدهم دیده شده اما در طول دوره ونیزیها جمعیت دو برابر شده است.^۶ پس از پایان جنگ بزرگترین مشکلی که جزیره را تهدید می‌کرد کمبود جمعیت و بحران وضعیت اقتصادی و خطر متروکه شدن جزیره بود. در طول جنگهای قبرس در سال ۹۷۸-۱۰۹۷۹-۱۵۷۰ تعداد زیادی از ساکنان جزیره خانه‌های خود را ترک کرده و برای یافتن پناهگاه ایمن به کوهها رفتند. پس از درگیریها برخی از این مردم در مکانهایی که رفته بودند مانده و روستاهای گذشته و دارایی خود را رها کردند. خانه‌ها و مزارع که صاحبان آنها که اغلب لاتینی و حامیان ونیزی‌ها بودند و در طول فتح جزیره را ترک

۱ - حرکت اصلاح و تجددخواهی عثمانی یا حرکت تنظیمات، مستند به دو فرمان شاهانه اساسی بود که به ترتیب در سال ۱۸۳۰/۱۲۵۵ و ۱۸۵۶/۱۲۷۳ در دوران سلطنت عبدالمجید صادر شد. اصول آن بر روی سه نقطه اساسی دور می‌زد: اقتباس از غرب در زمینه اصلاح ارتش ، ۲- سوق دادن دولت عثمانی به سوی لائیک، ۳-سوق دادن این کشور برای ایجاد مرکزیت نیرومندی در استانبول و سایر ولایات. رک: یاغی، دولت عثمانی از اقتدار تا انحلال، ۱۳۱.

^۲- NewMan, *A Short History of Cyprus*, ۱۹۴.

- Jurgen Albrecht, *Cyprus*, ۱۰۹.^۳

^۴-Gazioghlu, *The Turks in Cyprus*, ۱۰۱.

^۵-Gazioghlu, *The Turks in Cyprus*, ۷۴-۷۸.

^۶-Jennings. , *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus And the Mediterranean World*, ۱۹۹.

کردند، خالی شدند.^۱ این امر سبب شد فرامینی برای اسکان جمعیت در قبرس از سوی امپراتوری صادر شود. رونالد جیننگز می‌گوید که افزایش دو برابری جمعیت قبرس در قرن دهم/شانزدهم مربوط به سیاستهای ونیزیها و عثمانیها بوده است که به طور معمول بیشترین دلیل آن به مهاجرت‌های اجباری مرتبط بود. این مهاجرت‌ها در زمان عثمانی زیر نظر قاضی محلی هر مکانی بود. فهرست افراد انتخاب شده برای قاضی‌ها فرستاده می‌شد تا بر مشکلاتی که احتمال بروز آنها وجود داشت، نظارت کنند. اغلب آنها موضوعات متعدد دیگر مرتبط با مهاجرت را نیز در نظر داشتند. تبعید به معنی ترک خویشاوندان، همسایگان، جامعه و همانطور تجارت و کشاورزی بود. زندگی در قبرس بسیاری از مشکلات بزرگ را به وجود می‌آورد و زندگی کردن در چنین محیط جدیدی نیاز به جرأت زیادی داشت. به این دلیل نزاع‌ها میان دولت عثمانی گسترش یافت زیرا عده‌ای می‌خواستند با تشویق مردم به حل مشکل کم جمعیتی قبرس کمک کنند ولی عده‌ای خواستار کسب بیشترین منفعت با دریافت بیشترین مالیات بودند که این امر به کسری شدید بودجه در استانبول مرتبط بود. با وجود اینکه مهاجرت‌های اجباری در نظام عثمانی سابقه داشته است هرگز دولت با چنین وضعیتی که تعداد زیادی از مردم با این امر مخالفت کنند، رویارو نشده بود. مقاومت و خودداری مردم از رفتن به قبرس به صورتهای مختلفی بروز کرد. برخی برای امتناع از رفتن به دروغ متوسل شدند، برخی فرار کردند و برخی پس از رسیدن به قبرس بازگشتند. به طوری که مقامات محلی مجبور شدند که کشتی‌ها، بندرها و همچنین محل‌هایی که انتظار می‌رفت مردم فراری در آنجا پنهان شده باشند، بازرسی کنند. به مقامات محلی دستور داده شده بود تا از زندگی، خانواده و دارایی آنها به هر شکلی محافظت کنند.^۲ البته برخی نیز توانستند با انتساب به افراد صاحب نفوذ در امپراتوری از این مهاجرت اجباری، معاف شوند به طور مثال هنگامی که سلطان سلیم دوم تصمیم گرفت تا خانواده‌های یونانی را از سرزمین قرمان (یکی از استانهای کنونی ترکیه) به قبرس منتقل سازد، سنان پاشا معمار معروف عثمانی از نفوذ خود استفاده کرده و از طرف خانواده پا به میان گذاشت و با گرفتن دو فرمان از سلطان در شورای حکومت، آنان را از اخراج شدن رها نمود.^۳ نکته‌ای که قابل توجه است این که در اسکان جمعیت، الزامی به مسلمان بودن آنها نبوده چرا که همین فرامینی که اشاره شد برای خویشاوندان غیر مسلمان سنان بوده است و همچنین فرمانهایی برای انتقال خانواده‌های یهودی صغد به قبرس وجود داشته است.^۴ در سال ۱۵۷۷-۱۵۷۶/۹۸۷-۹۸۶ فرمانهایی برای سکونت جمعیت یهودی نیز به قبرس صادر شد. سه فرمان وجود دارد اولی به تاریخ ۱۵ رجب ۱۵۷۶/۹۸۴ به سنجاق بیگ و قاضی صغد است که در آن دستور داده شد هزار خانواده یهودی از شهر صغد را به فاماگوستا بفرستد. دومین فرمان مربوط به ۷ جمادی‌الثانی ۱۵۷۷/۹۸۵ است به قاضی منصوره (در مصر)^۵ و قنیطره (در سوریه امروزی)^۶ و دستور داده شد که ۵۰۰ خانواده ثروتمند از یهودیان صغد به قبرس فرستاده شود و سومین فرمان به همین تاریخ به قاضی بیت‌المقدس ارسال شد و به او نیز فرمان داده شد که ۵۰۰ خانواده یهودی از صغد که در مجموع ۲۰۰۰

^۱ -Gazioglu, *The Turks in Cyprus*, ۷۴-۷۸.

^۲ -Jennings. , *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus And the Mediterranean World*, ۲۳۵-۳۶.

^۳-گودوین، گادفری، ۱۳۸۸، *تاریخ معماری عثمانی*، ترجمه اردشیر اشراقی، تهران، مؤسسه تألیف، ترجمه و نشر آثار هنری، «متن»، ۲۵۳.

^۴ -Gazioglu, *The Turks in Cyprus*, ۹۶-۹۷.

^۵ -mansura

^۶ -Quneitra

خانواده یهودی می‌شدند جهت تأسیس جمعیت تجاری و بازرگانی به قبرس فرستاده شود.^۱ برخی منابع لاتین آورده‌اند که در سال ۱۵۷۹/۹۸۷ حدود صد خانواده یهودی که در راه سالونیک به صنف بودند در فاماگوستا متوقف شدند و مجبور شدند در قبرس بمانند.^۲ این امکان وجود دارد که اسکان یهودیها تحت تأثیر نانسی مشاور یهودی سلطان سلیم دوم باشد. از سویی طبق گفته چارشی‌لی نانسی خود در صدد به دست آوردن مقام دوک قبرس بود که با مداخله‌ی صوقللی پاشا قبرس به صورت ایالت در آمد و به یوسف واگذار نشد هرچند که شاید او چنین هدفی داشته است.^۳ انتقال یهودیان به قبرس سابقه‌ی تاریخی داشته است زیرا اسناد و مدارک نشان می‌دهد که بازرگانان یهودی در خلال قرنهای چهارم-ششم/دهم-دوازدهم از مصر به قبرس سفر کرده‌اند. پیتر اول (۷۷۱-۱۳۶۹/۷۶۰-۱۳۵۹) بازرگانان یهودی مصر را به قبرس فراخواند و به آنها قول داد که با آنها همانند غیر یهودیان رفتار شود.^۴

یک قسمت دیگر از جمعیت تشکیل دهنده قبرس پس از ورود عثمانی تعدادی از اعضای ارتش عثمانی هستند که به عنوان یک پادگان پس از فتح در قبرس گذاشته شدند. در ۱۵۷۲/۹۸۰ سلطان دستور داد تا زمینهایی را میان سپاهیان که در فتح شرکت داشته‌اند، توزیع کنند. که البته این سربازان نیز سهم ناچیزی از جمعیت مسلمان قبرس را تشکیل دادند.^۵

اما مسئله‌ی دیگر این است که انتخاب افرادی که باید به قبرس کوچ می‌کردند با چه معیارهایی صورت گرفته است. مسئله‌ی تبعید به کشورهای دیگر یک مسئله شایع در امپراتوری عثمانی بوده است. یک عده از افرادی که باید به قبرس می‌رفتند همان تبعیدی‌ها بودند. در این میان افراد مرتکب اعمال ناشایست، سارقان، راهزنان، قزلباش‌ها و صحرائشین‌ها و ایلیاتی‌ها بوده‌اند.^۶ دستورهایی برای تبعید عناصر نامطلوب و بزهدار از آناتولی وجود داشته است البته با وجود این که برخی از این مجرمان در جزیره ساکن شدند تعداد این تبعیدیها بسیار ناچیز بودند و از نقطه نظر آماری تأثیری نداشتند. مدرک اساسی برای انتقال جمعیت به قبرس مربوط به یک حکم امپراتوری به تاریخ ۱۳ جمادی‌الاول ۲۱/۹۸۰ سپتامبر ۱۵۷۲ در آرشیو امپراتوری عثمانی یعنی دفتر مهمه است که تئودور پاپادوپولوس در کتاب خود آورده است. طبق این حکم ساکنان از همه‌ی روستاها و شهرهای آناتولی به نسبت یک به ده انتخاب شدند. آنها باید با خود اسباب و ابزارهای کشاورزی را به همراه آورده و تحت الحفظ به جزیره آورده شوند. آنها از مالیات عشر و وظایف و التزامات مالی برای دو سال معاف هستند. ساکنان باید از هر جامعه طبق وضعیت اجتماعی و حرفه و شغل آنها انتخاب شوند. این افراد به طور خلاصه شامل گروههای ذیل می‌شدند:

- کسانی که قدرت کشت زمینهای صخره‌ای و بی حاصل را داشته باشند.

- کسانی که در گذشته مرتکب دزدی شده و یا عموماً دارای بدی رفتار و سلوک بوده‌اند.

- کسانی که از نواحی دیگر مهاجرت کرده‌اند.

^۱- Papadopoulos, *Social and Historical Data*, ۳۰-۳۱.

^۲- Yildirim, *Cyprus*, In *Encyclopedia of Jews in the Islamic World* (vol. ۱). pp. ۶۹۷-۶۹۸.

^۳- چارشی‌لی، اوزون و حقی، اسماعیل، تاریخ عثمانی، ۱۶۲/۳.

^۴- Yildirim, *Cyprus*, (vol. ۱). pp. ۶۹۷-۶۹۸.

^۵- Papadopoulos, *Social and Historical Data*, ۲۷.

^۶- Jennings, *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus And the Mediterranean World*, ۲۳۶.

-کسانی که هیچ دارایی ندارند و افرادی که در ازای مزد به کشت زمینها می‌پردازند.

-دهقانانی که به شهرها منتقل شده و زمینها و روستاهایشان را رها کرده‌اند.

-هنرمندان، صنعت‌گران از جمله کفاشان، خیاطان، کلاه‌سازان، بافندگان، پنبه‌زان، دامپزشکان، عطاران، دباغان، فلزکاران، نجاران، بناها، زرگران، مس‌گران و...

طبق این فرمان دارایی این افراد باید فروخته و پول آن به ایشان پرداخت شود. کارگران و پیشه‌وران باید در وضعیت جسمانی مناسب بوده و قادر به کار کردن باشند. نام‌های مهاجران، شرایط و محل اصلی به علاوه فهرست ابزار و اسباب آنها در دفتر ثبت ذکر شود و یک نسخه از آن به دربار و نسخه دیگر برای کنترل به بیگلربیگ قیبرس فرستاده شود. هر گونه تلاش از سوی صاحب منصبان برای گرفتن پول (رشوه) در مورد اجرای این دستور یا از طرف برگزیدگان برای امتناع از این دستور مجازات خواهد شد و آنها ملزم شدند تا مهاجرت به جزیره را تشویق کنند و برای این امر از هرگونه تلاش فروگذار نکنند.^۱ متن فرمان برای قرامانیا، علائیه، تکه (آنتالیا) فرستاده شد. انتقال اجباری شهروندان به قبرس بسیار سخت بود. بسیاری از کسانی که برای مهاجرت به ایالت تازه فتح شده انتخاب شده بودند سعی کردند تا از رفتن خودداری کنند. سیاست عثمانی برای اسکان مجدد شامل انتقال پیشه‌وران از آناتولی و برگرداندن قبرسی‌هایی که در خارج سکونت گرفته بودند و همچنین تشویق سربازانی که همراه مصطفی پاشا بودند به ماندن در قبرس بود. حتی برای کسانی که ازدواج نکرده بودند دختران مجرد از نواحی آناتولی آورده شدند که ما در مورد جزئیات این اقدام آگاهی نداریم. اسکان مجدد یک یا دو سال طول کشید و تا اواسط قرن دوازدهم/هجدهم به صورت پراکنده ادامه داشت.^۲ برخی دیگر آورده‌اند که دختران مجرد از سینوپ، سامسون، کانیک، قره‌سون و ترابزون^۳ آورده شدند.^۴ رونالد جنینگز می‌گوید که این انتقال‌های اجباری جمعیت از زمان سلطان محمد فاتح آغاز شده و بخش مهمی از سیاست اقتصادی و اجتماعی عثمانی بوده است.^۵

نکته دیگر در مورد اسکان جمعیت در قبرس این است که به نظر می‌رسد دولت عثمانی هدفی در مورد اسکان جمعیت مسلمان و متعادل کردن آن به نفع اسلام نداشته است. این اسکان در جهت شکوفایی اقتصادی این جزیره و بهره‌مندی بیشتر از عواید آن صورت گرفته است. این امر از دستوراتی که در مورد اسکان جمعیت مسیحی و حتی یهودی به جزیره صادر شده بدیهی است. در اواخر قرن دهم/شانزدهم آناتولی از نظر ترکیب جمعیتی به دو گروه عمده مسلمان و مسیحی تقسیم می‌شد. آسیای صغیر در اصل از جمعیت مسیحی بودند ولی به واسطه انبوه‌گروش به اسلام از نظر عددی بسیار کاهش یافتند. پاپادوپولوس در کتاب خویش فرمان امپراتوری را آورده است که در ۷ رمضان سال ۱۵۷۳/۹۸۱ از سوی سلطان به قاضی آق داغ (واقع در ترکیه -کوه سفید)^۶ حسن چاوش صادر شده است که در آن امپراتور نام خویشاوندان مسیحی سنان معمار مشهور عثمانی و نام روستا و ساکنان محل تولد وی آغیرناس (شهرکی در ترکیه)^۷ را ذکر کرده و آنها را از مهاجرت به همراه رعایای

^۱ -Papadopoullos, *Social and Historical Data*, ۲۱-۲۲.

^۲ -Gazioğlu, *The Turks in Cyprus*, ۷۴-۷۸.

Sinop, Trabzon, Giresun, Canik, Samsun

^۳ -این شهرها امروزه در کشور ترکیه واقع هستند.

^۴ -Bagiskan, *Ottoman, Islamic and Islamised Monument*, ۴.

^۵ -Jennings, *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus And the Mediterranean World*, ۲۳۴.

^۶ -آق‌داغ -Ak-Dag منطقه‌ای به همین نام در اردبیل وجود دارد.

^۷ - Agirnas

یونانی قیساریه^۱ به قبرس معاف می‌کند. در این فرمان تأکید شده که حتی اگر نام آنها در فهرست به قبرس فرستاده شده است باز هم از این مهاجرت اجباری معاف هستند. در این فرمان از سه روستا نام برده شده است که ساکنان آنها به طور کلی یا بخشی از آنها مسیحی هستند^۲ که این نشان می‌دهد بسیاری از خانواده‌های منتقل شده به قبرس مسیحی بودند.

هر چند که اسکان جمعیت برای حل مشکل کمبود جمعیت در قبرس انجام شد به هر حال از نظر اجتماعی با اسکان جمعیت در قبرس، ترکها یک عنصر دائمی در جمعیت قبرس شدند که بواسطه ازدواج با قبرسی‌ها، با همسایگان یونانی خود خویشاوند شدند. حکومت عثمانی برخی از قبرسی‌های یونانی را دوباره در آناتولی و بیشتر در نزدیکی آنتالیا اسکان داد. این افراد بیشتر به صورت گروگانهایی در اختیار عثمانی بودند تا بدین ترتیب وجود آنها تضمینی به رفتار شایسته هموطنانشان باشد اما این گروگانها در واقع به گرمی از حکومت عثمانی استقبال کردند زیرا آنان پس از قرن‌ها اذیت و آزار از سوی کاتولیکهای تحت حمایت ونیز، رهایی یافتند.^۳ به گفته اوزون چارشی لی این یونانیها که تعداد آنها سیصد تن بوده است از مردان و زنان مسیحی بوده که به دولت عثمانی اهانت کرده بودند.^۴ برخی نیز گفته‌اند مردمی که با دستور سلطان عثمانی پس از فتح در قبرس اسکان داده شدند، کم کم به سرزمین اصلی آناتولی بازگشتند.^۵ به هر حال نتیجه‌ی مهم این اقدام این بود که با اسکان ترکهای آناتولی پایه‌های یک جامعه وسیع ترک مسلمان که تا امروز در قبرس باقی ماندند، پی‌ریزی شد.

۳-وقف یکی از دستاوردهای عثمانی در قبرس

یکی از عواملی که موجب گسترش خدمات اجتماعی عمومی در قبرس شد، تأسیس مراکز وقف بود. پس از فتح قبرس توسط امپراتوری عثمانی اوقاف قبرس نیز به عنوان یک مؤسسه خیریه مذهبی، طبق رسوم و قوانین مؤسسات مشابه در دیگر سرزمینها و ایالت‌های عثمانی تأسیس شد. رسم تأسیس چنین تشکیلات مذهبی با مهاجرت از آناتولی در اولین سالهای فتح قبرس منتشر شد و تاریخ آغاز آن به سال ۱۵۷۱/۹۷۹ برمی‌گردد. تأسیس و گسترش اوقاف آن یک حامی مهم برای زندگی اجتماعی و اقتصادی مردم مسلمان در جزیره به حساب می‌آمد. اولین اوقاف در قبرس فوراً پس از فتح آن در زمان سلطان سلیم دوم توسط لالامصطفی پاشا فرمانده لشکر عثمانی و چند پاشای دیگر صورت گرفت.^۶ از دیگر واقفان می‌توان به سنان پاشا، عرب احمد پاشا، جعفر پاشا و محمد پاشا اشاره کرد. هر چند که وقف معمولاً برای اهداف فرهنگی، آموزشی و مذهبی پایه‌ریزی می‌شد اما در بیشتر اوقات خدمات اجتماعی گسترده‌ای را نیز به دنبال داشت. مسئولان اداره هر وقف متولی‌ها بودند که خود متولی‌ها به نوبه خود توسط قاضی‌ها نظارت می‌شدند. قسمتی از این اوقاف برای برای مخارج ائمه جماعات، مؤذن‌ها، تربتدارها (متولیان آرامگاه‌ها)، خدمات آموزشی، فرهنگی، حفر قنات‌ها برای آب آشامیدنی، حمامها، تکیه‌ها، مساجد، مدارس، کتابخانه‌ها، بوستان‌ها،

^۱ - Caesarea

^۲ - Papadopoullos, *Social and Historical Data*, ۲۱-۲.

^۳ - شاو، استفوردجی؛ ازل کورال شاو، ۱۳۷۰، *تاریخ امپراتوری عثمانی و ترکیه جدید*، ترجمه محمود رمضان‌زاده، مشهد، آستان‌قدس رضوی معاونت فرهنگی، ۲۰۷/۱.

^۴ - چارشی لی، اوزون و اسماعیل حقی، ۱۳۷۲-۷۹، *تاریخ عثمانی*، ترجمه ایرج نوبخت، تهران، کیهان، ج ۳ بخش ۳۴/۱.

^۵ - Irwin, R., ۲۰۱۰, *The New Cambridge History of Islam*, Cambridge university press, v ۴, ۳۲۵.

^۶ - Gazioghlu, *The Turks in Cyprus*, ۱۸۹-۱۹۳.

مسافرخانه‌ها و... به کار گرفته می‌شد. هر وقف در قبرس بر پایه‌ی شرایطی که در سندی به نام وقفیه نوشته می‌شد، تنظیم می‌گشت که در آن سند تمام شرایط اداره و موارد استفاده از منابع درآمد آن، درج می‌شد.^۱

منابع درآمد مؤسسات وقف در قبرس از طریق کشاورزی، اجاره‌ی ساختمانهای تجاری و شهری و همچنین تعدادی مغازه، خانه، مهمانسرا، حمام و گاهی وام دادن با سود ده تا بیست درصد بود. این درآمدها در امور خیریه مصرف می‌شد و یکی از موارد مصرف آن تأمین و تهیه‌ی آب برای شهروندان بود.^۲ یکی از راههای کسب درآمد برای اوقاف مزایده‌ی اجاره‌ی ساختمانهای وقف شده بود. بعضی اوقات این ساختمانها برای یک مدت طولانی اجاره داده می‌شد تا در آمد حاصل از آن برای اهداف خیریه استفاده شود. این ساختمانهای وقفی از نظر قانونی غیر قابل معامله بود و مشمول مالیات نیز نمی‌شد. چندین مؤسسه خیریه در قبرس، مغازه‌های تجاری در نیکوزیا تهیه کرده بودند که آنها را اجاره می‌دادند. از موارد دیگر که به اجاره داده می‌شد چاه‌های آب بود که در مدارک باقی مانده از این دوره آمده که در سال ۱۵۹۴/۱۰۰۲ یک کشیش مسیحی سعی داشته است که چاههای آب اوقاف مهمانسرای سلطان سلیم را اجاره کند. مؤسسه‌ی خیریه‌ی سلطان سلیم یک کاروانسرای جدید در نیکوزیا به نام ینی هان داشت که در کنار آن هشت اتاق، دوازده مغازه کفاشی، یک قهوه‌خانه و یک دکان نانوايي نیز قرار داشت. بعضی از مؤسسات وقف، خانه‌ها، مزارع و باغهایی داشتند که اجاره می‌دادند مثل مؤسسه‌ی جعفرپاشا که یک خانه داشت و آن را ماهیانه پنج آقچه به اجاره داده بود.^۳

با افزایش تعداد اوقاف در قبرس اداره‌ی اوقاف سازماندهی شد و هیئت مدیره اوقاف در نیکوزیا تحت نظارت وزارت اوقاف در استانبول تشکیل شد. یکی از مهمترین اوقاف در قبرس مدرسه‌ای نزدیک سنت صوفیاء^۴ در نیکوزیا است که در دوران حکومت علی روحی افندی و با تلاش یوسف افندی وزیر اوقاف در سال ۱۸۲۶/۱۲۴۱ تأسیس شد. این مدرسه به عنوان بخشی از مجموعه‌ی سلیمیه است که شامل کتابخانه، مسجد سنت صوفیا (سلیمیه) است.^۵ انتخاب مدیران اوقاف بزرگ متعلق به خاندان امپراتوری و صاحب‌منصبان، به عهده‌ی دربار امپراتوری بود هر چند قاضی‌های محلی نیز بر این مؤسسات نظارت داشتند.^۶

موسی صفوتی پاشا یکی از مهمترین وزرای اوقاف بود که در سال ۱۸۳۶/۱۲۵۲ و بار دیگر ۱۸۵۸/۱۲۷۴ انتخاب شد. او نه تنها سهم مهمی برای اوقاف قبرس قرار داد بلکه سود مخصوصی در بازسازی و تغییر کلیساهای جامعه‌ی مسیحی ارتدوکس و دیگر مؤسسات مذهبی گرفت. او با تعدادی دادخواهی‌ها از جامعه‌ی مسیحیت یونانی برای بهبود و تعمیر کلیساهای آنها موافقت کرد و همچنین سهمی در سال ۱۸۵۸/۱۲۷۴ توسط سراسقف ماکاریوس برای تعمیر و توسعه‌ی کلیسای روستای پراسیو^۷ تسلیم

^۱ -Bagiskan, *Otman, Islamic and Islamised Monument in Cyprus*, ۷-۸.

^۲ -Jennings. , *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus And the Mediterranean World*, ۶۲.

^۳ -Jennings. , *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World*, ۴۵-۴۷.

^۴ -NewMan, *A Short History of Cyprus*, ۱۸۶ .

^۵ -Gazioghlu. *The Turks in Cyprus*, ۱۸۹-۱۹۳.

^۶ -Jennings. , *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World*, ۵۰.

^۷ - prasio

شد.^۱ دفتر ثبت سال ۱۷۲۳/۱۱۳۶ نیکوزیا نشان می‌دهد که در آن زمان، ۱۶۰ محله، ۲ مسجد بزرگ، ۲ مسجد کوچک، ۲ مسجد محلی، ۳ مدرسه (مذهبی)، ۵ حمام، ۴ تکیه یا زاویه، ۳۱ منبع آب، ۶ کتابخانه وجود داشته است.^۲

در زمان اشغال بریتانیا در سال ۱۸۷۹/۱۲۹۶ دارایی‌های اوقاف قبرس ۱۳۱ عنوان شامل ۸۱ مسجد، ۹ مسجد محلی، ۴ مدرسه مذهبی، ۳ مدرسه آموزشی، ۸ تکیه، یک مزرعه، یک آرامگاه، یک حجره، یک منبع آب و ۲۱ مورد دیگر بوده است که وزیر اوقاف ترکیه عبدالحلیم افندی یک سال پس از اشغال اعلان کرده است.^۳ از مشهورترین خدمات دوره عثمانی خدماتی است که ابوبیکیر پاشا در سال ۱۷۴۶/۱۱۵۹ انجام داد. خدمات عمومی و کارهای عام المنفعه وی سبب شده است که او مشهورترین پاشا و شاید حاکم قبرس در زمان عثمانی‌ها باشد. او با هزینه شخصی خود سیستم انتقال آب به لارناکا را به مسافت ۶ مایل (۹.۶ کیلومتر) ساخت. این آب انبار به اتفاق آسیابها، قناتها و دیگر داراییهای وی وقف شد.^۴ نکته‌ی جالب توجه این است که ابوبیکیر خدمات خود را صرف نظر از مذهب و نژاد برای همه‌ی مردم قبرس رایگان در نظر گرفته است.^۵ در شهرهای اصلی جزیره حاکمان مسلمان ترک منابع آب عمومی ساختند. سیستم‌های ذخیره و انتقال آب که توسط عرب احمد، سلاحدار و ابوبیکیر پاشا ساخته شده است مشهورترین سیستم‌های ذخیره آب هستند که برخی از آنها تا امروزه مورد استفاده قرار می‌گیرد. برای مثال سیستم‌های عرب احمد و سلاحدار برای نیکوزیا مورد استفاده هستند. این سیستم‌های آبی و منابع معمولاً از هزینه شخصی حاکمان ترک ساخته می‌شده است. در اواخر دوره عثمانی هر محله و شهر یک منبع آب عمومی داشت که مردم محله می‌توانستند به طور رایگان از آن استفاده کنند. مؤسسات خاص و مساجد منبع آب اختصاصی تحت این سیستم داشتند.^۶

نتیجه‌گیری

فتح قبرس توسط عثمانی تحولات مهمی را به دنبال داشت و از نظر اجتماعی تحول مهمی که با ورود مسلمانان ایجاد شد الغای سیستم فئودالی و برده‌داری لاتینی بود که مدت سه قرن بر سر قبرسی‌ها سایه افکنده بود. با خروج لاتینی‌ها، قبرسی‌های یونانی هویت گذشته خود را به دست آورده توانستند به عنوان عضوی از جامعه قبرس مطرح شوند و حتی به ادارات دولتی راه یافته و در حاکمیت نیز شریک شوند. تحول دیگر از نظر اجتماعی ورود نژاد جدید ترک به عنوان دومین گروه نژادی در قبرس می‌باشد که تا کنون موجودیت خود را حفظ کرده است. ورود عثمانی‌ها به قبرس و پایه‌گذاری مؤسسات وقف که تا کنون باقی است منشأ خدمات اجتماعی و رفاهی بسیاری از جمله آب انبارها و سیستم‌های آبرسانی در قبرس شد.

^۱ -Gazioghlu., *The Turks in Cyprus*, ۱۹۵.

^۲ -Bagiskan, *Otman, Islamic and Islamised Monument in Cyprus*, ۸.

^۳ - Bagiskan, *Otman, Islamic and Islamised Monument in Cyprus*, ۸.

^۴ -NewMan, *A Short History of Cyprus*, ۱۷۸.

^۵ -Gazioghlu, *The Turks in Cyprus*, ۱۳۹.

^۶ -Ibid, ۲۸۲.

منابع و مأخذ:

- ابن‌واصل، جمال‌الدین محمد بن سالم، ۱۳۸۲، *تاریخ ایوبیان ترجمه مفرج‌الکروب فی تاریخ بنی‌ایوب*، تصحیح جمال‌الدین الشیال، ترجمه پرویز اتابکی، تهران، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۸۲/۲.
- چارشی لی، اوزون و اسماعیل‌حقی، ۱۳۷۲-۷۹، *تاریخ عثمانی*، ترجمه ایرج نوبخت، تهران، کیهان.
- دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، ۱۳۸۷، *قبرس*، تهران، وزارت امور خارجه، مرکز چاپ و انتشارات.
- رانسیمان، استیون، ۱۳۶۰، *تاریخ جنگهای صلیبی*، ترجمه منوچهر کاشف، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- شاو، استافوردجی؛ ازل‌کورانل شاو، ۱۳۷۰، *تاریخ امپراتوری عثمانی و ترکیه جدید*، ترجمه محمود رمضان‌زاده، مشهد، آستان‌قدس رضوی معاونت فرهنگی.
- عثمان، احمد، ۱۹۹۷، *تاریخ قبرص*، القاها: بی‌نا.
- گروسه، رنه، ۱۳۳۸، *جنگهای صلیبی*، ترجمه علی‌اصغر تسنیم، تهران، مؤسسه مطبوعاتی علمی.
- گودوین، گادفری، ۱۳۸۸، *تاریخ معماری عثمانی*، ترجمه اردشیر اشراقی، تهران، مؤسسه تألیف، ترجمه و نشر آثار هنری، «متن»، ۲۵۳.

فهرست منابع لاتین

- Bagiskan, T., ۲۰۰۹, *Otman, Islamic and Islamised Monument*, Translator Thomas A. Sinclair, Nicosia, Turkish Education Foundation.
- Cyprus., ۱۹۶۲, In *Encyclopedia Britannica*. Chicago and London: Geneva, (vol. ۶. pp. ۹۳۱-۹۳۵)
- Gazioghlu, A., ۱۹۹۰, *The turks in Cyprus*, London, Rustem & Brother.
- Hill, G., ۱۹۴۹, *A History of Cyprus*, Cambridge at the university press.
- Hill, G., ۲۰۱۰, *A History of Cyprus*, Cambridge at the university press.
- Irwin, R., ۲۰۱۰, *The New Cambridge History of Islam*, Cambridge university press, vol ۴.
- Jennings, R., ۱۹۹۳, *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus And the Mediteranian World*, New York & Lonodn, New York university press.
- Jurgen Albrecht, P., ۱۹۹۴, *Cyprus*, London, Havellia.
- Luke, H., ۱۹۸۹, *Cyprus Under the turks*, London: C. Hurst & Co. (Publisher) Ltd.
- New Man, P., ۱۹۴۰, *A Short History of Cyprus*. London, Long Mans, Green and co. LTD.
- Papadopoulos, T., ۱۹۶۵, *Social and Historical Data*, Nicosia, Zavallis Press.
- Tofallis, K., ۲۰۰۲, *A History of Cyprus*, London, The Greek Institue.

- Yildirim, O. ۲۰۱۰, Cyprus, In Encyclopedia of Jews in the Islamic World (vol. ۱).pp. ۶۹۷-۶۹۸, .